

ВІДГУК
офіційної опонентки
директорки юридичного інституту Київського національного
економічного університету імені Вадима Гетьмана, докторки юридичних
наук, професорки КОЖУРИ Людмили Олександрівни
на дисертаційне дослідження КРАВЧЕНКО Оксани Юріївни на тему:
«ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
СИСТЕМНО ВАЖЛИВИХ БАНКІВ»,
подане на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми дослідження

Зважаючи на сучасні умови розвитку банківської системи (особливо за триваючого правового режиму воєнного стану в Україні та повномасштабного вторгнення російської федерації), та маючи на меті забезпечення стабільності її функціонування, особливе та вагоме значення набувають питання раннього виявлення та попередження системних ризиків та недопущення фінансових криз. В різні часи значна кількість центральних банків не змогли передбачити та запропонувати чітку систему заходів щодо подолання системних ризиків, що охопили не лише банківську, але й всю фінансову систему. Було з'ясовано, що в багатьох випадках накопичення диспропорцій та ризиків є результатом діяльності системно-важливих банків (СВБ), які стали загрозою для стабільності всієї банківської системи та економіки.

До того ж, однією із причин виникнення світової фінансової кризи стала і недостатня увага до проблем ідентифікації та регулювання СВБ з боку науковців і практиків, а також недостатня кількість теоретичних досліджень на доктринальному рівні та практична імплементація. Можемо констатувати, що після кризи 2008-2011 років, актуальність питання визначення та регулювання діяльності системних банків в банківських системах світу набуло особливої ваги та стало практично першочерговим. Це пояснюється, зокрема, банкрутством банку «LehmanBrothers», одного з найкрупніших інвестиційних банків США, що спричинило перетворення фінансової кризи в США на світову. Для того, щоб утримати на плаву інші системні банки у США, Федеральна резервна система повинна була підтримати та рефінансувати більшість банків. З метою запобігання загостренню фінансової кризи уряди багатьох країн світу змушені

були підтримати і врятувати найбільші банки. У зв'язку з чим найбільш актуальним питанням функціонування банківських систем світу стало дослідження та регулювання діяльності СВБ, а Базельським комітетом було введено поняття глобальні системно-важливі банки (G-SIBs).

Грунтовні наукові доробки економістів, юристів, соціологів переконливо доводять, що стабільність роботи банківської системи кожної держави (Україна не є виключенням), залежить від безлічі факторів. Чи не основним фактором в сучасних умовах функціонування як фінансової системи взагалі, так і банківської системи, зокрема, вбачається їх залежність від діяльності СВБ. Тому актуальність дисертаційного дослідження О.Ю. Кравченко не викликає жодних сумнівів. Безумовно, теоретичні та практичні аспекти організації діяльності системно важливих банків в Україні були предметом досліджень українських та зарубіжних вчених, проте наявні напрацювання українських науковців у сфері дослідження теорії «Too Big to Fail», «bail-out» та «bail-in», а також проблеми «moral hazard» (які і стали предметом дослідження дисертантки), є фрагментарними та носять епізодичний характер.

Про актуальність обраної теми дисертаційного дослідження О. Кравченко свідчить і її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами, а саме: дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема, «Механізм державної влади в правовій державі» (номер державної реєстрації 0115U006024), а також відповідно до п. 1.2; 1.12 Стратегії розвитку Національної 23 академії правових наук України на 2021-2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26.03.2021 р. № 12-21).

Тема дисертаційного дослідження сформульована коректно, обсяг та складність відповідають вимогам, встановленим до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії. Об'єкт та предмет дослідження відповідають змісту спеціальності 081 «Право».

**Ступінь обґрунтованості наукових положень,
висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**

Дисертація Кравченко Оксани Юріївни містить низку авторських висновків, узагальнень, положень та рекомендацій, що відповідають вимогам до наукових робіт такого рівня та є цікавими з наукової і практичної точок зору.

Дослідження базується на вдало підібраній сукупності методів наукового пізнання. Вміле застосування Оксаною Юріївною загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання: логіко-семантичного, діалектичного, історичного (хронологічного), методу тлумачення норм, порівняльно-правового, прогностичного та методу ППЗВ дозволило об'єктивно дослідити обрану тематику та сформулювати обґрунтовані положення щодо удосконалення регулювання діяльності системно важливих банків.

Відповідає меті та завданням дисертації і обсяг джерельної бази. Загальна кількість опрацьованих пані Оксаною Кравченко джерел складає 386 найменувань, в тому числі значна кількість опрацьованих джерел – іноземною мовою, що свідчить про ґрунтовний підхід авторки до роботи. Використані джерела характеризуються різноманітністю, що дозволило авторці охопити сформований на даний час науковий, нормотворчий та правозастосовчий досвід.

Викладення положень дисертації здійснено коректно, однозначно, точно й зрозуміло.

Мета, завдання дослідження сформульовані правильно, у відповідності з існуючими вимогами. Вірно визначені предмет та об'єкт дослідження. Тим самим підтверджується виконання роботи та належному науковому рівні, її обґрунтованість.

Дисертація має чітку структуру, що відповідає поставленій меті та завданням. Логічно вибудована послідовність структурних елементів дала змогу авторці отримати власні достовірні й обґрунтовані наукові висновки, узагальнення, пропозиції й рекомендації, що характеризуються науковою новизною.

**Достовірність та наукова новизна одержаних результатів,
повнота їх викладення в опублікованих наукових працях**

Дисертація Кравченко Оксани Юріївни є сучасним комплексним науковим дослідженням, присвячених актуальним проблемам функціонування системно важливих банків в сучасних умовах.

Новизна дисертаційного дослідження зумовлюється наявністю низки авторських положень, висновків, пропозицій, що відзначаються значущістю як в теоретичній, так і практичній площині, серед яких варто відзначити наступні.

У роботі О.Ю. Кравченко вперше в вітчизняній правовій науці встановлено співвідношення понять: «системно важливий банк» (СВБ) та «занадто велика для краху» (ЗВДК) компанія. Так, авторка виокремлює для СВБ, на відміну ЗВДК-компанії, такі ознаки як: регулярність встановлення (як правило, на щорічній основі), законодавчо регламентовані критерії визначення. Також вона зазначає, що системно важливим може бути лише банк, в той час як занадто великою для краху може бути будь-яка юридична особа.

Здобувачка також пропонує концептуальну модель та визначає ієрархічну залежність понятійно-категоріального апарату від ширшого до вузького: «ЗВДК-компанія» – «ЗВДК-банк» – «системно важливий банк». Основною складовою у розрізі забезпечення фінансової стабільності вона виокремлює саме системно важливий банк, оскільки зазначена ієрархічна компонента виступає предметом регулювання нормативно-правових актів як України, так і ЄС.

Дисертантка пропонує і доповнення до понятійно-категоріального апарату науки фінансового права України шляхом вдосконалення дефініцій «занадто велика для краху» компанія, «бейл-аут», «бейл-ін» та моральний ризик.

Заслуговує на увагу і дослідження динаміки і напрямків реформування законодавства в умовах воєнного стану в Україні та визначення практичної реалізації процедури бейл-ін в українському правовому полі, надано законодавчі пропозиції гармонізації українського законодавства з положеннями Директиви 2014/59/ЄС.

До безумовних переваг роботи належить термінологічний аналіз категорій «too big to fail», «bail-out» та «bail-in», та подальший пошук і визначення українських аналогів, завдяки чому сформулювалась система понятійно-

категорійного апарату дисертаційного дослідження. В роботі запропоновано формулювання термінів: «занадто великий для краху» (англ. too big to fail); бейл-аут (англ. bail-out) та бейл-ін (англ. bail-in).

Позитивним є і сутнісна характеристика понять: «занадто системний для краху» (англ. too systemic to fail), «занадто пов'язаний для краху» / «занадто взаємопов'язаний для краху» (англ. too connected to fail / too interconnected to fail), «занадто багато для краху» (англ. too many to fail), «занадто значущий для краху» (англ. too important to fail), встановлено їх спільні та відмінні риси, проаналізовано їхній взаємозв'язок.

Цікавим видався і ретроспективний аналіз особливостей втручання держави у діяльність ЗВДК-компаній під час їх кризового стану, та проаналізовано обсяги фінансової підтримки та готовність урядів світу регулювати діяльність таких компаній. Зокрема, розглянуто роль держави у діяльності Банку Медічі, Ост-Індської компанії, компанії Енрон, Леман Бразерс.

Схвалення заслуговує також власне визначення пані Кравченко бейл-ін в рамках зарубіжної правової доктрини, під яким вона розуміє інструмент, який дозволяє уповноваженим органам держави підтримувати критичні функції фінансової установи шляхом списання незабезпечених вимог кредиторів та/або їх конвертації в частку в статутному капіталі з метою підтримання достатньої ринкової довіри до такої установи, захисту державних коштів, забезпечення фінансової стабільності, зниження морального ризику та підвищення ринкової дисципліни.

Наведені вище та деякі інші положення достатньою мірою розкрито в основному тексті дослідження та відображено у висновках до розділів та загальних висновках дисертації.

Результати дисертаційного дослідження О.Ю. Кравченко належним чином нею апробовано через публікації у фахових наукових виданнях України, міжнародному науковому виданні, а також презентовані у тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Дисертантка має 3 статті у наукових фахових виданнях України, статтю «Термінологічні аспекти правового забезпечення стабільності фінансової

системи України» - у співавторстві з науковим керівником (Ладиченком В. В.). В цій статті Кравченко О. Ю. проаналізовано іноземну літературу, суттєва частина якої індексується в міжнародних базах даних та роботи українських вчених, здійснено аналіз англomовного терміну «Too Big to Fail» та похідних від нього термінів, систематизовано результати досліджень, визначено актуальність, сформульовано наукову новизну, практичне значення та мету проведених досліджень, узгоджено з рештою співавторів висновки, підготовлено публікацію до друку відповідно до вимог видання. Ладиченком В. В. проведено літературний науковий пошук, порівняльний аналіз наявних досліджень, які наближені до опублікованих авторами та визначено відповідні узгодження і відмінності.

Представила результати своєї роботи здобувачка й на трьох міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Дисертанткою в межах цих тез вивчено глобалізаційні аспекти феномену «Занадто великий для краху»; торкнулася вона і питання світової фінансової кризи як рушійної сили необхідності запровадження альтернативних процедур відновлення платоспроможності інститутів банківської сфери.

Тематика публікацій пані Оксани Кравченко відповідає темі дисертаційного дослідження, безпосередньо пов'язана із метою та основними завданнями дисертації, що свідчить про належний рівень апробації положень роботи.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження

Сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки є значущими з практичної точки зору. Можуть використовуватися напрацювання О.Ю. Кравченко й в практичній діяльності.

Так, маючи науково-теоретичний та практичний зміст, вони можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – як підґрунтя щодо подальших наукових розробок із досліджуваної проблематики; навчальному процесі – під час викладання дисципліни «Фінансове право» та підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (про це свідчать відповідні акти впровадження,

закріплені у додатках до дисертаційного дослідження). Цікавою та значущою робота може бути і для практикуючих фахівців банківської сфери.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації

Аналіз анотації до дисертаційного дослідження О.Ю. Кравченко дозволяє зробити висновок про її відповідність основним положенням, що викладені в тексті роботи.

Анотацію подано українською та англійською мовами. Вона є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертаційного дослідження, де стисло окреслено основні результати дослідження і наведено положення наукової новизни.

Анотація відповідає вимогам, що передбачені Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а також п. 2 Вимог до оформлення дисертації, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

В цілому оцінюючи дисертаційне дослідження О.Ю. Кравченко позитивно, варто акцентувати увагу й на дискусійних його положеннях та певних недоліках:

1. Підрозділ 1.1. дисертації містить назву «Еволюція правових засад діяльності системно важливих банків». Разом з тим, авторкою не виокремлено ні передумови, ні часові проміжки, які характеризували б певні значущі події щодо розвитку правових засад діяльності системно важливих банків.

2. На с.105 дисертації дисертантка наводить складові елементи механізмів внутрішнього контролю. Зокрема, пропонує до таких відносити: принцип змінюваності ключових посадових осіб компанії; забезпечення можливості донесення до керівництва альтернативних думок щодо операційної діяльності; забезпечення прозорості бухгалтерської документації та ін. Разом з тим, на мою думку, виокремлені елементи є принципами організації управління. В той же час, механізм внутрішнього контролю — це система заходів, впроваджених усередині організації з метою забезпечення ефективності

операцій, надійності фінансової звітності та дотримання законодавчих вимог. Саме тому, додаткової аргументації потребує твердження автора стосовно виокремленої пропозиції.

3. На с.114-115 Оксана Юрїївна зазначає, що «законодавець повинен встановлювати додаткові форми контролю у галузях, на які існує великий попит у суспільстві, у галузях, якими громадяни користуються щодня». По-перше, що авторка вкладає в зміст «додаткові форми контролю» та яким чином вони задекларовані на рівні законодавства? По-друге, чому авторка оперує не юридичними категоріями, наприклад, «галузі, на які існує великий попит у суспільстві»? В даному випадку хотілося б порекомендувати утримуватися від оціночних суджень, а апелювати теоретико-правовими категоріями.

4. В роботі присутня і низка необґрунтованих припущень, наприклад, на с.74 «саме Британський уряд відіграв ключову роль у долі могутньої компанії, спочатку лобіюючи її інтереси та наділяючи її унікальними перевагами»; с.113 «компанія, яка потенційно може негативно вплинути на економіку держави чи світу відноситься до ЗВДК»; с.114 «в зону ризику потрапляють галузі, які пов'язані з появою та розвитком інтернету» та ін.

5. На с.137 дисертації авторка стверджує, що «державам необхідно фокусуватися не на регулюванні процесу банкрутства компанії, а на тому, щоб таке банкрутство сталося не на піку розвитку компанії, коли її вплив на фінансову систему є значним. Уряди держав повинні виробити механізми раннього реагування та втручатися в ризикову діяльність ЗВДК-компаній на етапі, коли відмова від бейл-ауту не створюватиме загрозу для фінансової стабільності держави чи світу». Хотілося б почути аргументовану думку автора щодо її розуміння «механізмів раннього реагування та втручатися в ризикову діяльність ЗВДК-компаній», що це за механізми?

6. Окрім того, занадто перевантаженим вбачається список використаної літератури, що складає 386 джерела, що, за своїм обсягом, є завеликий для такого рівня робіт. В той же час, з огляду на досить актуальну тему та цікаві авторські позиції, вбачається доцільним, щоб публікаційна активність та апробація результатів дисертації були більш кількісними.

7. Висновки до розділів сформовані не точно, а загальні висновки до дисертації не корелюються з поставленими завданнями та науковою новизною.

Загальний висновок та оцінка дисертації

Вивчення дисертаційного дослідження О.Ю. Кравченко дозволяє констатувати відсутність порушень у ньому вимог академічної доброчесності та вимог щодо змістовного й структурного наповнення. Належним є оформлення посилань на використані джерела інформації, ідей та концепції інших дослідників.

Тема дисертаційного дослідження О.Ю. Кравченко є актуальною, сформульовані висновки, пропозиції, узагальнення є самостійними, обґрунтованими, аргументованими, мають наукову новизну. Робота відповідає вимогам, що ставляться до робіт такого рівня.

Таким чином, дисертація на тему: «Теоретико-правові засади регулювання діяльності системно важливих банків» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка – Оксана Юріївна Кравченко заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційна опонентка

**директорка юридичного інституту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана,
докторка юридичних наук,
професорка**

Людмила КОЖУРА